

Overdruk uit

BIJDRAGEN EN MEDEDELINGEN

DEEL XCIV

2003

VERENIGING GELRE

1

2

3

4

5

6

7

8

Van Micaline

DE DOESBURGSE BRIEVENCOLLECTIE
ASPECTEN VAN HET LEVEN IN DE REPUBLIEK DER VERENIGDE
NEDERLANDEN TEGEN HET EINDE VAN DE ACHTTIENDE EEUW

DOOR

R.J.G.A.A. GASPAR

Aard en ontstaan

In het begin van de vorige eeuw heeft men op een afgelegen plaats in het postkantoor te Doesburg een met smeedijzer beslagen kistje aangetroffen met daarin ongeveer zeshonderd brieven: vierhonderd twaalf Nederlandse, zevenennegentig Duitse (alle natuurlijk in het zeer lastige Duitse schrift van die tijd), zeventig Franse (bijna alle van Franse vluchtelingen na 1789 of van Franse soldaten na 1794), vijftien Hebreeuwse, vijf Italiaanse, twee Engelse brieven en een Latijnse missive. De Nederlandstalige kwamen niet alleen uit alle delen van de toenmalige Republiek, maar ook uit de huidige provincies Antwerpen, Belgisch-Limburg, Vlaams-Brabant, en uit het tegenwoordige grensgebied in West-Duitsland, waaronder het vroegere Opper-Gelder. Die grote hoeveelheid poststukken, op zes uitzonderingen na alle geschreven tussen 1776 en 1806, waren evenwel nooit in handen van de geadresseerde gekomen of gebleven.

Allerlei redenen en oorzaken konden daarbij een beslissende rol hebben gespeeld die, naar ik heb vastgesteld, grofweg te verdelen zijn in de volgende vier soorten:

- a. De adressering was onjuist, verwarrend, of zelfs volstrekt onbegrijpelijk: één briefschrijver –trouwens niét die van de hierboven vermelde missive - noteerde het adres zelfs in het Latijn, zulks vermoedelijk tot verbijstering van de postdirecteur.

*Het kistje waarin de
zeshonderd brieven zijn
aangetroffen.*

Dezen brief
 te bestellen tot
 Maaseik
 en tot Boekholt
 te Maaseik
 van Schepers
 tot Boekholt

Brief van Peter Staring te Dordrecht aan Jan Schepers te Bocholt bij Maaseik waarin hij informeert naar de mogelijkheid om in zijn vaderland als kuiper aan de kost te komen. Voorbeeld van de verwisseling van Bocholt (Boekholt) in het Kleefse gebied met Bocholt in de Luikse Kempen.

16 April 1796
 H. van Beek
 Gorkum
 Anna Berendina Volteler
 Doesburg

Brief van Anna Berendina Volteler te Doesburg aan H. van Beek te Gorkum met daarin allerlei informatie over wederzijdse kennissen. Voorbeeld van een geweigerde zending.

- b. Steden, dorpen en gehuchten met (nagenoeg) dezelfde naam – en dat zijn er zéér veel! - waren door de postdienst óf de afzender met elkaar verwisseld; vooral de verwisseling van Doesburg met Duisburg komt tientallen malen in deze collectie voor. Bovendien lag er een gehucht Doesburg bij Ede én een plaatsje Duisburg bij Brussel; ook de verwisseling met deze twee plaatsen is een paar maal in deze verzameling te constateren. Voorts speelde de verwisseling van de verdeelstations Boekholt (Bocholt) over de oostgrens en Bocholt bij Maaseik in het Luikse gebied de postdienst vele malen parten.
- c. De geadresseerde weigerde de brief in ontvangst te nemen. Zoals toen gebruikelijk was, moest immers vaak *hij* de portokosten betalen en die bedroegen 2 tot 8 stuivers, voor veel mensen een niet gering bedrag waarvan eerst na opening van het stuk zou blijken of het welbested was.
- d. De geadresseerde had, om welke reden dan ook, verzuimd naar het postkantoor te gaan om daar zijn brieven af te halen. Alleen brieven immers met in de adressering de woorden 'Deese te bestellen aan ...' werden – tegen verhoogde portokosten - aan huis bezorgd.² Bij die ten kantore af te halen brieven was ook sprake van een aantal *poste-restante*- stukken voor Franse *réfugiés* die, zoals bekend, een onzeker, zwervend bestaan leidden. Hun vrienden of familieleden schreven dan soms maar lukraak naar enkele plaatsen, in de hoop dat ze dan toch één keer een toevalstreffer zouden hebben³.

Hoe het ook zij, omdat (vreemd genoeg!) op de poststukken toentertijd nooit ofte nimmer naam en adres van de afzender vermeld waren, konden ze niet zoals nu

eenvoudigweg naar de afzender teruggestuurd worden – op zijn best werden ze geretourneerd naar de *plaats* van herkomst - maar bleven ze als 'rebuten' (onbestelbare stukken) ten postkantore bewaard, in Doesburg meer dan honderd jaar.

Kist en inhoud zijn dan in het begin van de twintigste eeuw overgebracht naar het Postmuseum – thans Museum voor communicatie - in Den Haag, waar een medewerker de stukken heeft voorzien van de aanduiding J45 (dat wil zeggen postkantoor Doesburg) en ongeveer tweederden van de verzameling ook heeft geopend.⁴ Daarbij is het tot voor enkele jaren gebleven. In 2001 echter is de collectie tijdelijk weer naar Doesburg gebracht en op het streekarchief aldaar heb ik deze brieven, uitgezonderd die in Hebreeuws schrift, getranscribeerd en geannoteerd.⁵

Voorbeeldbrieven

In het algemeen vertoonden de brieven van de minder of zelfs nauwelijks geletterden een vast patroon dat, naar het zich laat aanzien, is ontleend aan een voorbeeldenboek.

Het vaste schema van zo'n brief zag er als volgt uit:

*'Zeer waarde / Eerwaarde / Beminde
man / vrouw / minnaar / kinderen'* etc.

'Ik kan niet nalaten UEd. een lettertje te schrijven in de hoop dat UEd. deze brief in goede gezondheid zult ontvangen. Zo het anders ware, het zou mij van harte leed zijn. Wat mij aangaat, ik ben door des Heren goedheid nog fris en gezond.'

Ook een ietwat eenvoudiger opzet na de aanhef was mogelijk:

'Ik laat UEd. weten dat ik door Gods goedheid nog fris en gezond ben, en ik hoop van UEd. hetzelfde te horen. Ware het anders, het zou mij van harte leed zijn.'

Of nog korter:

'Ik heb Uw brief ontvangen en daaruit verstaan dat UEd. nog fris en gezond zijt, wat mij lief was om te horen.'

De 'romp' van de brief kon dan met wat persoonlijke mededelingen naar eigen goeddunken worden ingevuld, maar enkele slotformuleringen waren weer stereotiep:

'Nu breek ik af met de pen maar niet met het hart. Duizendmaal goedenacht (meestal: 'genagt') van Uw liefhebbende / toegenegen ...'

Of wat afstandelijker:

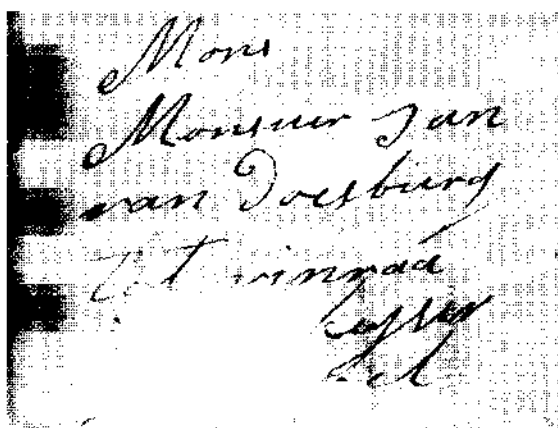
'Verders weet ik niet te schrijven als de groetenis aan ...'

'Verblijve met alle achting, Uw dienstwillige dienaar...'

(In plaats van bovenaan de brief stond de dagtekening vaak aan het eind ervan vermeld, soms nog gevolgd door het volledige adres van de schrijver / schrijfster)

Welnu, het spreekt bijna vanzelf: hoe bedrevenener men de pen hanteerde, of hoe geëmotioneerder men was, des te minder men zich gebonden toonde aan zo'n briefvoorbeeld. En anderzijds: hoe onbeholpener de penvoering, des te minder toonde men de voorbeeldzinnen ook werkelijk begrepen te hebben. Aldus laat soldaat Bernard Coopsen nota bene vanuit het hospitaal in Rotterdam weten: *“Zeer waarde en veel geliede oom en tanten, ik kan niet na laten om u edelle een leterken te schryven dat ik door des heeren zeegen nog vris en gezoont ben en ik hoop dat het met u Edele ook zoo muag weesen maar ik ben heel doot slegt geweest ik ben tegenwoordig in het hospitaal dig by rooterdaam daar heb ik tot nu toe noog zeer goed maar hoe lang dat ik er nog in blyf dat weet ik niet [...]”* [Inv. nr. 45-215].

En, in het verlengde daarvan: er zijn helaas ook brieven – liever: briefjes - in deze verzameling die buiten de geijkte voorbeeldzinnen bitter weinig meedelen. Zo schrijft zekere Pieter Plevoets op 6 januari 1793 vanuit Amsterdam aan zijn schoonmoeder: *“Seer beminde moeder, ik en kan niet nalaten van ul. eens te schryven en laten te weten als dat ik nog vris ende gesont sijn benevens mijne vrouwe en kinderen godt lof verhope van ul. het selve waer het anders het soude mij van herte leedt sijn verders liefve moeder wens ik u een salig nief jaer met veel hijel en segen naer siel en lighaem en alle onse familie hier mede brek ik af met veel groetenisse benevens mijne vrouw ook de groetenise aan de gehele familie ul. onderdanigen soon pieter plevoets”*. [Inv.nr. 45-333]. Men ziet: in onbenulligheid doet dit nieuwjaarsbriefje niet onder voor onze huidige wenskaarten!

Brief van Annetje Overkamp te Amsterdam aan Jan van Doesburg te Venray waarin zij haar ongerustheid uit over diens langdurig stilzwijgen. Voorbeeld van verwarrende adressering.

Het hierboven weergegeven briefmodel moet destijds ook buiten de landsgrenzen bekend zijn geweest. Er is immers ook een aantal Duitse brieven in de collectie dat, afgezien van de vaak te lezen vrome aanhef *“Gott zum gruß und Jesus zum trost”*, grotendeels volgens dit stramien is opgezet.

Of dit model zich echter nog lang daarna heeft gehandhaafd, is onzeker. Weliswaar is mij een literaire bron van ruim honderd jaar later bekend waarin een volkstype ten tonele wordt gevoerd dat zijn oud moedertje een brief met juist

dezelfde cliché-wendingen stuurt, maar daar is de voorstelling van zaken duidelijk parodiërend, en aan het bestaan van dat éne late, maar niet serieus bedoelde voorbeeld kan toch moeilijk een bewijs omtrent de lange levensduur van dat briefmodel worden ontleend.⁷

Beoordeling en werkwijze

Om bovengenoemde redenen doet men er dus goed aan de waarde van deze collectie niet te overdrijven. Documenten van wat men zou mogen noemen 'grote historische waarde' zijn er zeker niet in aan te treffen, maar liefhebbers van geschiedenis, of het nu is op lokaal of regionaal vlak, en of het nu *gender history* of *petites histoires* betreft, zullen hierin ongetwijfeld aardige en merkwaardige zaken kunnen vinden.⁸ Anders gezegd: een aantal Haiku's evenaart soms een episch gedicht van lange adem. De hieronderstaande bloemlezing wil daarvan een klein bewijs leveren.

Mijns inziens van zeker even groot belang is het feit dat een groot deel van deze brieven geschreven is in de achttiende-eeuwse dialectisch gekleurde volkstaal, geschakeerd naar allerlei delen van de Republiek én daarbuiten. Daarbij zullen ze in al hun ongeknusteldheid directer de taal van het volk weergeven dan de vele kluchten en blijspelen uit die tijd, die immers *qualitate qua* nadrukkelijk effectbejag vertonen en dus voor overdrijving niet terugschrikken. Dit ongeknustelde volkstaalkarakter houdt tevens in dat een nadere bestudering inzake woordenschat, syntaxis, dialect en spelling zeker enkele aardige vondsten zal opleveren. Later en elders hoop ik op dit aspect terug te komen.

De belangrijkste overweging bij de keuze van de onderstaande teksten is echter de onderlinge contrastwerking geweest die telkens twee brieven over één onderwerp ons bieden. Aldus heb ik ernaar gestreefd de soms zeer uiteenlopende wijze in beeld te brengen waarop Noord- en Zuid-Nederlanders van diverse pluimage in de laatste decennia van de achttiende eeuw zich geplaatst zagen tegenover

Brief van Arent Meujie te Amsterdam aan Cornelis Hogendyk waarin hij informeert naar een te koop liggend schip. Voorbeeld van ontoereikende adressering.

Dueren brief
te bestellen
aan den
eyzel
aan
kan behooren

en reageerden op een aantal aspecten van hun tijd en gebeurtenissen in hun leven.

Het spreekt vanzelf dat enerzijds in het korte bestek van dit artikel en anderzijds volgens mijn persoonlijke keuze maar enkele van deze contrastrijke thema's aan de orde zullen komen; dat aantal zou evenwel gemakkelijk verdubbeld, zelfs verdrievoudigd kunnen worden. Ik heb mij hier echter beperkt tot de volgende onderwerpen: 1. huwelijksaanzoek; 2. trouw; 3. schuld; 4. welstand; 5. oorlog; 6. Franse inval. Het geheel wordt afgesloten met de weergave van een curieuze muzieknootatie uit die periode.

Geheel overeenkomstig het gebruik in die tijd zijn nagenoeg alle brieven van de minder geletterden geschreven zonder leestekens en zonder enige duidelijke zins- en woordafbakening. In een aantal brieven staan wel hoofdletters, soms zelfs zéér overvloedig, maar ze zijn dan meestal volstrekt willekeurig geplaatst, bijvoorbeeld midden in een woord. Soms ook spatieerde de scribent niet zozeer de woorden als wel de verschillende lettergrepen, als hij al spaties aanbracht! Om in dit onoverzichtelijke 'breiwerk' de vereiste orde te scheppen heb ik leestekens en hoofdletters geplaatst waar wij dat wenselijk achten. Tevens heb ik een aantal woord- en zinsverklaringen naast elke brief geplaatst.

Het huwelijksaanzoek

Het huwelijksaanzoek kon in fraaie bewoordingen, maar ook kort en krachtig geuit worden.

[Inv. nr. 45-226]

Laurens Blauw koos de laatste mogelijkheid. Zijn geliefde Coba Kloeter, blijkbaar behorend tot het personeel van de heer Te Lintelo, heeft het te nemen of te laten. Met hanenpoten en kattenklauwen schrijft hij dat hij nu van haar een spoedige beslissing verwacht; een volgende kans biedt hij haar niet.

*dese brief te bestellen an het huys
van de heer Lintelo,
of* te geven an Coba Kloeter*

[af]

*Den 9 Doesburg Anno 1779
Serwarde liste*, ik lat u weten
als dat ik mog vrins in* gesont
ben. Seer warde liste, west so goet en
schryft myn ten eersten* een brief
hoef gy kant sint ben*.*

[Zeer waarde liefste]
[lees: nog fris en]

[zo spoedig mogelijk]
[hoe of gij van zins bent, hoe of
gij gezind bent]

*Schryft myn ten eersten en
brief an Lourens Blauw, Coba,
want wy suller wel an de*

sast komen, want october en joar* [kost?]
is myn tyt om, want ik kan en
goet anbagt. Coba, hout u mar
wel. Ten eersten verwagt ek en
brief. Aks gij biet van sint ben om* [Als gij niet van zins bent]
te trouwen, dan is het bymen
[2] besloten, Coba. Coba, west* [dan is het wat mij betreft uit.]
so goet, doet de groetenis
an Van Batenburg en syn vr[ouw].
Louwrens Blauw.

[Inv. nr. 45-316]

A. Baerken daarentegen, stammend uit een gegoed Doesburgs burgemeestersgeslacht dat evenwel in de loop der jaren danig in aanzien gedaald was, zelfs zo zeer dat hij, A. Baerken, ook officieel te boek stond als 'geesteszwak',⁹ heeft in elk geval tot driemaal toe gepoogd Andje Bormans uit Venlo te verleiden tot 'een zalig huwelijk'. Blijkbaar is het zo verlopen: de eerste keer heeft vader Laurent Bormans de brief geopend, misnoegd kennis genomen van de inhoud én het handschrift van Baerken in zijn geest geprent, want een tweede brief [Inv.nr. 45-149] is ongeopend naar Doesburg teruggezonden met de aantekening: *retour à Vanbarken Doesborg*. Maar juffrouw Bormans' aanbidder wist klaarblijkelijk van niets en bleef op vrijersvoeten voortgaan.

Monsieur
Monsieur Bormans
Huissier du tribunal de paix* [gerechtsdienaar, -bode]
pour lors a sa fille* [om door te geven]
a Venloo
 [andere hand:]
Word niet begeert

Doesborgh, 4 junij 1799

Mejuffrouw & Waarde Lief !

Ik ben tans zeer gesurpreneert doordien ik op* [verrast]
mijn 2 brieven, aan UEd geëxpedieert, nog
geen tijding heb ontvangen, dus ikongerust ben
dat UEd somtijd ziek of in staat van ongesond-
heid mogte zijn, terwijl gelijk ik in mijn* [omdat]
vorige aan UE heb gemeldmijn meeste
verlangen is UEd in persoon te spreken,

herwelk ik nu hoop buiten verhinderling in 't laast deser maand
te zullen geschieden. Alhoewel ik voor buijten s'lands

geen pas mogelijk zal bekomen*, zal ik evenwel UEd dan komen

besoeken, en terwijl* wij reeds so een lange conversatie
met malkander hebben gehad, hoop ik dat onse conversatie
nu haast zal zijn ten eijnde geloopen en hetzelve zal
converteeren in een zalig huwelijk, waaraan ik niet twijffele of
het zal dan bij mijn overkomst wel worden daargesteld; byaldien*
UEd genegentheijd is gelijk de mijne verstrekkende*, zal het

een ongefaillert* teken weesen, dat ik mij met UEd bij mijn
overkomst ~~zal~~ sodanig zal alieëren, dat UEd nooit geen getrouwer
minnaar zal hebben gehad, als de genegentheijd door mij aan
UEd betoond zal worden waarmede ik ben dan uijtdrukkelijk in
verwagting van antwoord met alle omhelsing van liefde.

UEDW Dienaar
A.Baerken.

[Venlo e.o.
was een
Staatse
enclave in
Oostenrijks
gebied]
[omdat]

[indien]
[lees: vèr
streckende]
[onfeilbaar]

The image shows a handwritten note in a cursive script. The text is somewhat difficult to read due to the handwriting and the quality of the scan. It appears to be a request or a statement related to a marriage or a family matter, as indicated by the surrounding text. The words are written in a fluid, connected style typical of 18th-century handwriting.

Niet ondertekende brief uit
Utrecht aan vrouw Janse te
Doesburg bij Ede met het
verzoek om haar zusterlijke
instemming met het
voorgenomen huwelijk van de
afzender te verlenen. Voorbeeld
van de verwisseling van
Doesburg aan de IJssel met
Doesburg bij Ede.

De huwelijkstrouw

De trouw, of liever het gebrek daaraan, kon vanzelfsprekend ook toen aanleiding
geven tot geheel uiteenlopende reacties van de benadeelde partij.

[Inv. nr. 45-97]

Frederik Pik krijgt het door Margrieta Eekhoff ferm en breed uitgemeten: hij blijkt niet meer geïnteresseerd te zijn in in haar én in hun kind, en vooral dat laatste neemt zij hem kwalijk. Hij is, schrijft ze, in zijn verantwoordelijkheidsgevoel tegenover zijn kleine al even slecht als zijn broer die óók immers zijn telg alleen heeft achtergelaten. Maar Margrieta laat het er niet bij zitten: het kind zal ze naar hem toesturen en Frederik zélf staat heel zeker nog een officiële aanklacht wegens kwaadwillige verlatings, ja zelfs wegens bigamie te wachten!

*Aan Fredrik Pik, greenedier jn 't eerste batt. van Oerange Gelderland,
thans jn garnesoen tot Gelderland,
Doesburg. Js te Delft.
[keerzijden in andere hand:]
Werd niet begeert.
Retour, weer trug, dat volk is in Leiden of in Delft.
Den 30 april 1791 retour.*

[1] *Veel Geagtee Vriend En Verlatene* Minnaar,*

[ex-]

*Jk kan nielt naalaaten Ued mett deesen tee laten
weeten als dat ik en Ued kind nog jn een geewenscte
staat van gesonhijt zijn. Teffens Ued jgnoransie
ooverwaagen tee hebben soo ist, Freederik, als datt ik
hoopen deesen Ued ook jn een geewenschtee staat van
gesonhijt mag aantreffen, Ued vermits* ook nog jn
die zelfde bedwelming zal zijn van niet tee denken
op Ued ijgen vlees en bloed, daar* gij het nooit voor God
kan verantwoorden soon behandeling gij sulks hier*
jn toont. Voe*, daar is een God die geen vreeker en is,
maar een spreker die koompt op sijner tijd. Voe,
sulken een behandeling is noot* geen vergeeving
voor. En nog meer gaat het gerug* hier heel sterk als*

[lees: vermits Ued.]

[waar, terwijl]

[versta: zoals gij hier]

[Foei]

[lees: nooit]

[En meer nog: het
gerucht gaat]

*dat Ued souden getrouwt sijn. Nu, jndien sulks
waar is, soo sal ik voor eerst tog doen volgens Gods
wet en regel: soo sal ik Ued kind teegen aanstaande*

[Versta: heel binnen
kort in de komende
maand Mei]

[versta: voldaan heb]

Mij hier bij Ued laten verschijnen. Want ik denk nu
wel dat ik mijn pligt voldaan* om met het kind
groot tee brengen. Wat Ued nu tee doen staat, dat
sal gij het best moeten weten want ik schrijft
[2] hier nu met één woord af dat ik geen gerug meer
en maakt, maar ik sal het doen*. Want voor eerst*

[want ik zeg u nu hier
kortweg: ik maak
er geen woord meer

<i>bent gij volgens Ued gedrag een egtbreeker daar gij voor God bekend heb en belooft Ued kind als het tot sijn verstand gekoomen sal sijn waar van gij vaader en getuijgen van ben geeweest en daar God voor tee loogenen*</i>	<i>aan vuil, maar ik zal het kind brengen.]</i> [en dat voor God te durven loochenen.]
<i>Het is immers onuijtsprekelijk sulken een gruwel tee ondergaan. Het is ver daar van daan met tee zeggen*</i>	[Ge kunt helemaal niet beweren]
<i>om daar een gods loon voor tee hebben verdient; neen, dat is onwaaragtig*. Ik heb mijn in die tijd van Ued verkeering nooit anders een bekend als Ued*. Valsche schijn?</i>	[onwaar] [alleen maar met u omgang gehad.]
<i>En als dat soo was, dan kon gy Ued vlijen met tee seggen: "Ik heb daar een gods loon aan verdient." Oo God, wat zijt Gij lankmoedig dat gij sulks niet stráft naar verdienste! Maar gij kan nu hier op bouwen dat sulks geschied dat ik mijn saak nu door dringt*. Die hier in nu dee blankste billen heeft, dien sal</i>	[doorzet] [Wiens zaak er het best voor staat, die zal winnen; God]
<i>booven drijven*. Den Regter* dien sal regten naar verdienste.</i>	[lees: situatie]
<i>Het schijnt dat Ued broer in die selfdee stutuasie* is want sijn vrouw is ook ooverleeden en hij heeft het kind hier ook gelaaten. Teffens* heeft hij het niet versaakt, maar nu aan sulks niet meer en denkt. Die sijn ygen kinders verlaat, dien verlaat God ook; daar is [3] noot* geen vergeving voor. Ued broer is ook met verloff gegaan</i>	[Terzelfdertijd] [lees: nooit]
<i>en laat ook sijn eijgen vlees en bloed hier blijven, datt niet allenig schanden is voor de werled* maar ook een consentsie werk* is. Het schijnt dat Ued alle bijdee met die slegtee kwaal belaaaden ben. Nu is mijn versook oft Ued hier op blijft tee beantwoorden. Dan niet,</i>	[lees: wereld] [gewetenskwestie]
<i>dan soo sal Ued commaadant van dee compagnie met een daar van bewust is sonder tee vaalen*. Ued eerst cornel is den oudituer ook wel bewust die sulks</i>	[Zo niet, dan zal uw compagnies-commandant meteen daarvan op de hoogte gesteld worden, zonder mankeren.]
<i>wel sal doordringen* voor mijn, want ik ben nu soo veer dat ik regt sal krijgen jn dien ik regt heb. En volgens Ued ijgen consentsie* kan gij niet anders getuijgen, daar gij mijn nog eerst* mijn</i>	[Uw kolonel weet ook zeker dat de auditeur-militair deze zaak zal doorzetten] [lees: conscientie] [kort geleden]

boel* heb helpen opmaaken*. Daar is soo veel [boedel; beschrijven]
 kwaad niet een* soo veel sonden niet als hier [en]
 jn Ued doelwit beslooten lijd*. Verders soo sal [ligt]
 jk eijndigen met ten spoedigste antwoord te wagten
 en tekene mij met veel agting die Ued
 getrouwe* is gebleven tot nog toe, maar gij niet! [lees: getrouwe]

Margrieta Eekhoff

Acteen* Leewaarden, den 30de April 1791. [lees: Actum]

Maaseik
 Mijn hertog en capitein Sonmans
 jck com een u waarschijf te
 verschenken dat ghy mij
 jck musketier onder
 d'Envie geen trouwbief te
 verstrekken jck sint een
 van jgenen saen den
 oitervom saen j gaten
 want jck den een mij
 saen jck jck
 waer mijden saen
 jck jck jck
 jck jck jck

Briefje van Helena Palmans uit Maaseik aan kapitein Sonmans met het verzoek om Joris Hiris, musketier onder d'Envie, geen trouwbief te verstrekken.

[Inv. nr. 45-30]

Johanna Screuder Hof pakt het anders aan: in larmoyante bewoordingen, die er hier en daar blijk van geven dat ze religieuze tractaatjes aandachtig heeft gelezen of

heeft horen lezen, presenteert ze zich als een beklagenswaardige vrouw die zonder haar man tot zwerven gedoemd is en te gronde zal gaan. Deze brief is op de vouw door het vocht sterk aangetast zodat enkele woorden niet helemaal of helemaal niet leesbaar zijn.

*Dese brief te besorgen aan Jan Cornelisse
te Doesburg onder het 1^e batteljon onder de jaager.*

[1] Amsterdam,D[ecember] 1791

*Myn waarde en teerbeminde egt-
genoot, hoope en wensen dat de meesive
met so veel livde mag ontfangen worden
als dese van myn wort af gesonden. Liven
man, ik si* dat ik uwe geen letter wardig ben.
Ik si wel: uijt het oog uijt het hart. Maar tog
teffis van myn nit* want euwig wil ik met*

[ik zie]

[niet tevens van mijn
kant]

*u swerven, daarom neem ik myn toe vlugt tot
de pen. Druk de letteren op u hart de* oversproit
syn van traanen. Oggot live man, hoe kunt
gy van my af so lank sonder my te scryven?
De wyrelt is my te benaut want ik ben van
trogie* van daan, want ik hep nits te naien vor*

[die]

[*t regie= de overheids-
werkplaats]

de koopwinkets. Dus kan ik myn hur nit betalen*

[detailhandels, verkoop-
punten]

en daarom kan de sil myn nit houwen. Dus swerf*

[ziel, misschien ook: ver-
huurster]

*ik tussen hemel en aarde en ik weet van armoet
en gebrek nit war hen*, en gen mens wil my in
hebben omdat ik nit en hep. Scryf my ten erste*,
live man, of ik by uwe kan komen of nit, al mot
ik nog so veel armoet en gebrek lyen, als ik
maar met myn live man mag swerven. Ik denk
omers* nit dat gy denk:" Doe wat u wil. Kunu
op geen erelyke wys: wees en onderlaag voor**

[waarheen]

[zo spoedig mogelijk]

[immers]

[wees een matras voor,
m.a.w. pleeg betaald
overspel met]

*en ander." Nen, dan doen ik nog liver myn
self te kort, er* ik tot onerbarhyt over [ga ?]
U wet hoe of u myn gekregen het*: so erbar als
als en kint dat vannagt geboren is, dus hoef gy
noit te den[ken] dat ik*

[eer]

[heeft]

[2] een verbreeker [sal syn]. Dat Got als
 en* huwelijk [?] dat eerlyk [e]n onbesmet is, om dat [een]
 te verbreken? Neen ik, als ik dat wou doen, dan
 hoefden ik geen arremoot te lyen; dat is myn
 nog in kort gepressen*. Neen, myn live man, ik [onlangs geprezen]
 wil met u swerven en lyen arremoot en gebre[k].
 Beter en* klyne erlyke vrouw als en* grote hoer. [een]
 Live man, ik hep op de beroi* geweest en dar [bureau]
 [..?..] hebbek geinvormeert dat uwe iager
 geworden is* en dat uwe het hantgelt ge [bij het corps jagers is
 wijgerent heft. Ik bin dar ook nit rouweg ingedeeld]
 over, als ik mar bij uwe ben. Ik bit uwe,
 scrijf mij ten erste*, scrijf mij ten [zo spoedig mogelijk]
 Ik sal vort bij uwe komen.
 Verblijf met veel agtin,
 u toe gene[gen] vrou,
 Johanna Screuder Hof.

Schulden

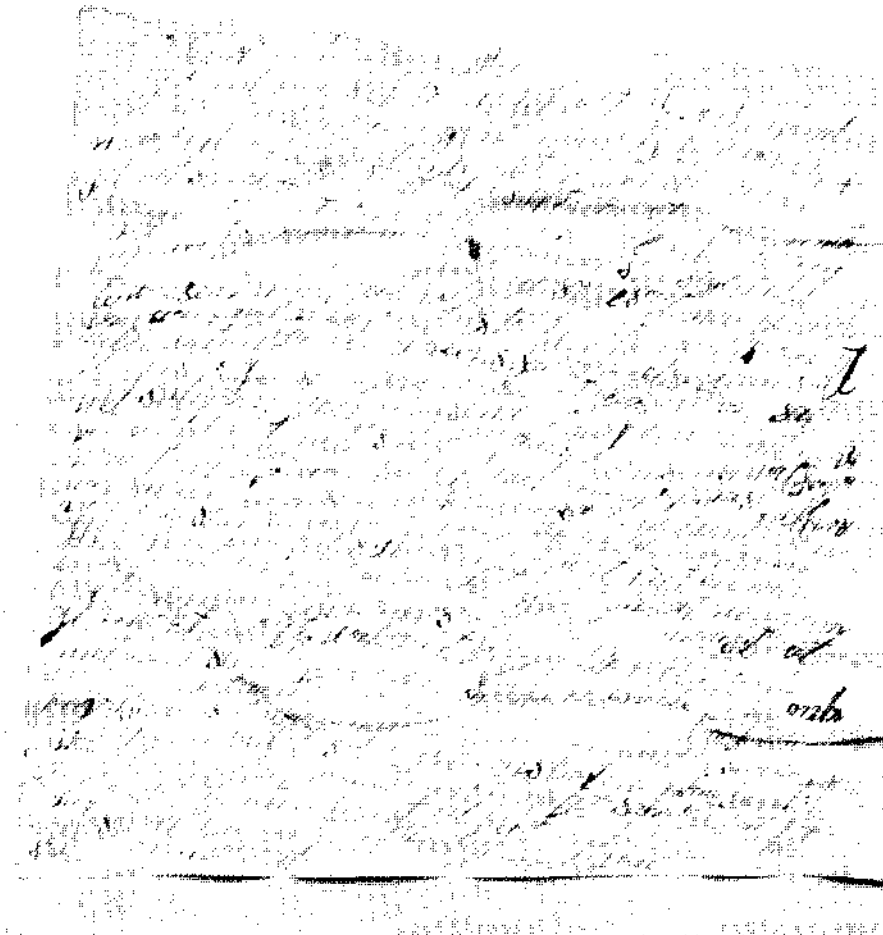
Schulden maken en traineren met de delging ervan.
 De schuldeiser moet in zo'n geval aanmaningen tot terugbetaling schrijven, maar
 de toonzetting van dergelijke brieven kan hemelsbreed van elkaar verschillen.

[Inv. nr. 45-195]

Bij G. Janse overheerst een grenzeloze verontwaardiging: neef Jan heeft het geld
 eenvoudigweg verzopen en vrouw en kinderen aan de bedelstaf gebracht. In hevi-
 ge woede dreigt zijn oom met maatregelen bij de wet en hij besluit zijn brief met
 de machteloze uitroep: 'Pas op, jij!' We zien voor ons hoe op dat moment G. Janse
 met schuddende wijsvinger schuimbekkend staat te gebaren.

Aan schipper Jan Janse
 tot Doesborg anden IJssel.

[1] Rotterdaam, den 3 juli.
 Nef*, myn versoek is oom het gelt. Ik vernem dat [Neef.]
 ge wel in Rotterdam koomt, maar ik krijgengelt*. [krijg geen geld]
 Maar het verwondert min niet. Ge hebt soo vel* in het [veel]
 kelgat* soo vel noodig dat ge u sultnaarst* maar oom* lat [keelgat; versta:
 schuldeisers; links en
 rechts]
 loopen. Als ge dat van u leven soo vel niet gedan
 hat, dan hoeven ge nou een aander sin stant niet
 te wesen*, maar dat hebt ge soo gesogt. Nou bent ge [dan hoefde ge nu niet

Schuldinvordering van G. Janse.

van aals aaf*, maar dat is tot hier toe*. Daar is een

aalle weten* God die u eens sal oop eisen. Dan sult
ge eens rekensap geven van u daaden. Daar sal
het suipen gen plaase meer hebben*. Want nou

verset ge het met suipen, aals u konsensi wakker

waart*. Maar daar sal het niet meer plaase hebben.

[aan lager wal te zijn]

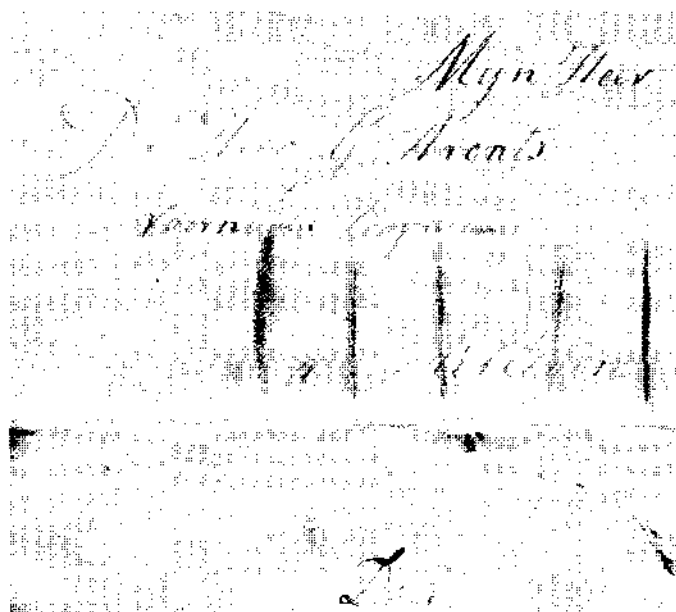
[van alles af; maar dat is
maar betrekkelijk]

[alwetende]

[niet meer toegestaan
zijn]

[Want nu sust ge uw
geweten met zuipen,
als ge het voelde
knagen.]

Brief van de firma
Colenbrander & De
Neeff te Amsterdam
aan G. Arents te
Millingen betreffende
vier geleverde
okshoofden wijn.
Voorbeeld van een
niet afgehaalde
zending.

wet tegen kan*. Die sal u wel eens laten plaaken* tot	[ken; gijzelen]
dat ge min betaalt, waant daarom dragt soorge dat het	
daar niet toe een koomt*. Ge hebt mein aal	[zorg ervoor, dat het zover niet komt]
voor soo vel iaaren beloft dat ge niet weer*	[lees: met weer= me het terug]
sout geven, maar dat	[lees: duert]
[2] duet* al het een iaar voor en het aander naa.	[lees: wilt]
Daar koomt niet van. Ge hebt een wit*	[lees: schip]
keelgat. Daar sin huis, hoof, siep* en min	[versta: om zo te zeggen]
gelt en van een aander aals* doorgelopen.	[Maar dat is niet 't eind van 't verhaal:]
Maar daar is het niet genoeg meede*:	[lees: menigen]
daar ik soo meegen* swetdrappel	[versta: waar ik zo hard voor heb moeten werken, en dat gij er zomaar doorheen lapt...:]
voor hebbe laten vallen, en ge maar	
soo door te brengen.....* Weest gewarsout!	

G. J.

[Inv. nr. 45-271]

De brief van J.C. Spengler ademt een andere sfeer: debiteur J. Duesberg, een officier in opleiding die zich – naar aanleiding van patriotse activiteiten? - buitenslands heeft begeven, wordt de mogelijkheid voor ogen gesteld dat zijn nalatigheid

openlijk bekend zou kunnen worden gemaakt. Dat raakt zijn *point d'honneur* en zo iets kan dus beter vermeden worden! Zo regelen heren onder elkaar dat, zeker als deze aanmaning geschreven wordt in opdracht van een nog grotere heer.

Monsieur

Monsieur J^h Duesberg,

Enseigne au Service de LLHH puissances,*
presentement à Boekhold

[Leurs hautes]

[keerzijde in andere hand:]

*Mijn Heer Duesberg is in geen
half jaar te Boekholt geweest,
men weet ook niet waar hij tegens
woordig is, alzo retour.*

Wel Edele Gestr. Heer!

*Op verzoek van de H^f. Van Nassau neem ik de pen nog eens op
om UWEdgestr. te verzoeken dat U ten minsten eens aan zijn Edgestr.
gelieft te schrijven zo U niet in staat is de schuldige somma af te
doen, en U tevens te waarschuwen dat, als Zijn Ed. ziet dat vriende-
lijke verzoeken geen ingang vinden, Zijn Ed. U ~~dikwijls~~ door een open
brief zou kunnen postitueeren*, en daar dit mij van een*

*[prostitueeren:
schandaliseren]*

*fatzoenlijk man spijten zou, zo voeg ik mijn raad hierbij
van* Zijn Ed. ten minsten eens te melden waar U is en hoe
het zit, want het zoude U misschien geen schade zijn, als
er een pensioen* mogt gegeven worden zo als men
algemeen denkt dat geschieden zal.*

*[om]
[lijfrente, jaargeld]*

*Na offertens van dienst noem ik mij met alle hoog-
achting, WelEdgestr. Heer,*

*UWEdgestr. DWdienaer & vriend
J.C. Spengler.*

Amsterdam, den 10 octob. 88

Het adres van de Heer Van Nassau is:

Monsieur

*Monsieur G. baron Van Nassau, capitaine &a
demeurant au Brêestraat*

à

Leijde

en Hollande.

Welstand

De bittere tegenstellingen in welstand tijdens de achttiende eeuw laten zich goed illustreren aan de hand van de volgende twee brieven.

[Inv. nr. 45-214]

Bij het echtpaar Brons-Loomans in Delft heersen afschuwelijke ziekten en nijpend gebrek, zozeer dat zelfs de portokosten van eventuele hulpgoederen niet betaald zullen kunnen worden. Toch is deze deerniswekkende kreet om hulp nooit te bestemder plaatse gehoord. De reden daarvan wordt duidelijk wanneer men het postscriptum leest. Deze brief is overigens niet gedateerd.

*Juffrouw
Mejuffrouw A.M. Teenck,
woenende in de Veerpoortstraat
tot Doesburg.*

*[1] Waerde en hooggeagte neef en nig,
jk hopen dat deesen u in een goede gesontheydt
sal aentreffen. Wat ons belangt, wy syn in
een droevige staat. Jk heb nu soo veele jaare met
een enlendig lighaam gegaan door het uythange
van de lyf moeder*, het geen jk met myn eerste
kraam gehouden heb. Het hangt uyt myn lighaam,
de groote van een kinder hoeft, en doet niet als
ettere en bloyie. Jk kan het linde niet aanhale**

[baarmoeder]

[Ik heb ontzettend veel
linnengoed nodig]

*om myn te verschonen. Myn man heeft nu al
over de vier jaar seer ellendige beene gehat,
synde geduerg* open en vol gaate soo dat hy
aldien tydt geen duyts heeft konne verdienen.
Nu heeft hy door het swaare hoesten er nog
een sware bruek by gekreegen. Wy hebben
al* verteert wat wy hadden. Wy syn tegenwoor-
dig naakt en bloot. Wy hebben tegenwoordig
niet als sestien stuyvers van de kerk. Daar
moeten wy alle week een schelling van betaale
aen huys huer, en van tien stuyvers moete
wy bestaan. Wy sitte mennigte daage dat
wy geen broot en hebben, dat wy soo naar bet
gaan als wy er smorgens syn uytgekoomen.*

[lees: gedurig]

[alles]

*[2] Nu neemt jk myn toevlugt tot uwe, u bidden
om de liefde gods en om het dierbaar bloet van
Jesus Christus, onse saligmaaker: doet dog
de jngewanden uwer bermertigheid* open*

[Een bijbelse uitdruk-
king: zie Lucas I, 78]

*en komt ons in onse armoeden te hulp.
So uwe myn* wat out linde of kleere van uwe*

[voor mij]

*of van uwe man voor myn man had, want
wy syn naakt en bloot, og, of uwe ons wat
beliefde te senden. Uwe sult er uwe seegen weer
dubbelt voor ontvangen soo in den tydt* als*

[zowel in het tijdelijke
leven]

in eeuwigheyd, terwyl onse saligmaaker
het ons selfs verseekert, dat die* maar een dronk
koudt waatert geeft aen een van den minste
van de syne, dat die syn loon niet sal
verliesen. Waerde en liefde* nigt, hebt tog
medelyden met ons, en soo wy het geluk
mogte genieten dat uwe ons liefde te ant-
woorden, soo belieft het tog franco te doen
want wy de middele niet hebbe om de
port of vragt te betaalen.*

[omdat]
[wie]

[lieve]

[3] Wy wenssen uwe naer een heylige advent
een salig hoogtydt en de vreeden die de
engelen in de geboorte van Jesus
verkundigden aen die van goede wille syn.
Naer minsaame groetenis van myn
man als meede van myn, die blyven,
waerde en hooggeagte neef en nigt,
uwe dinaressen en nigt,*

[na]

*Anna Maria Brons,
geboore Loomans.*

*Dit is myn adres:
Aen W.F. Brons
op de Geerweg in de
Boerepoort tot Delft.*

*P.S. Lieve nigt, neemt het myn
niet qualyk dat jk de brief op uwe
van* heb geadreseert,
vermist* jk de van
van myn heer uwe man niet weet.*

[achternaam]
[lees: vermits]

[Inv. nr. 45-259]

De Doesburgse collectie bevat enkele brieven die erop wijzen dat er Nederlanders waren die er bepaald warmpjes bijzaten; daarin worden obligaties met een waarde van honderden, ja duizenden guldens te berde gebracht. Maar liever dan zo'n iet-wat dor geschrift van de hand van bijvoorbeeld een zaakwaarnemer [inv. nr. 45-288] geef ik hier een brief waaruit méér spreekt. Bij de familie Hoogeweg in Kleef heerst een recht genoeglijke welvaart: een lieve, zich gestaag vermeerderende kin-

derschaar met een gezonde eetlust; obligaties die profijtelijk zijn, én bij tijd en wijle gelegenheid tot die toen zo geliefde, luxueuze tijdspassing; chocolade drinken.

*An de Wedewe Vrau Grube,
wonnende bij Diederick Winsterman
bij de wind möhlen
te Deusberg.*

[1] Waarde Necht,

Hope dehse in gude gezondheid
mag ontvangen; waat oons te samme
angaat, wij sijn de Heer sij danck
nog gezond.*

[versta: Ik hoop dat u deze brief]

Het gesondenen vatije apeleekraut
hebbe wij seer wel ontvangen;
het is eckstra gut en lecker.*

[vaatje appelstroop]

*Oonhse kinder die smack het soo
wel, daat sij geen botter meer
wellen etten. Mijn vrau löst het
ook wel. Met een wort: het smak
oons allemal gut. Eck hade noijt
gegetten; het smackt mijn ook gut.*

De kinder in plast van een boterom
eten sij daar twee, soo daat het
geen voordeel is*. Sij sollen het gauwe*

[in plaats van één boterham]

[versta: zodat we meer geld aan
brood kwijt zijn]

op hebben.

[2] *Nicht, wij bedanke uw veelmals
daar vor; wij sollen het in gezondheid
gebrücken.*

*De gesondenen obiligasij of kopbrief
hebbe ick seer wel ontvangen;
hebbe* het ook an Koperberg geseijt.*

[ik heb]

*Hij seijden, hij konde mijn nog
niet vast segen of hij het mijn
in lanuwari of Aprul*

konde af legen. Hij sal het ook in
Hollans gelt af legen, hebbe ick
an hem gesejt, soo daat uwe
an het Hollans gelt nog sall
proffetieren. Gij kennt versekert
sijn, eck sal het voor uw dunn
als of het voor mijn is. Soo draij*

[voldoen, uitbetalen]

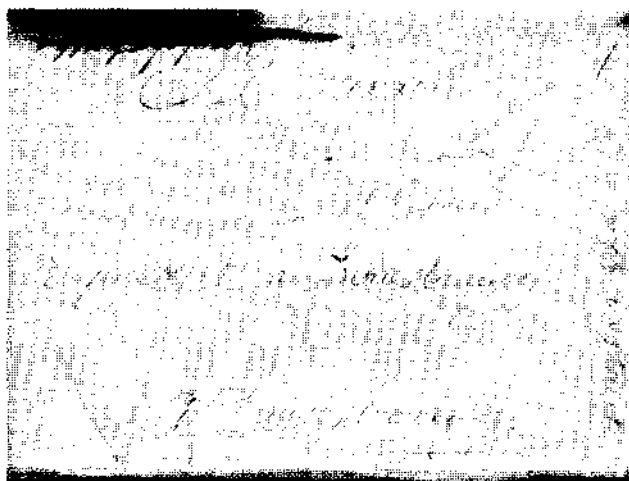
ick het ontvangen hebben,
 [3] soo sal ick het an uw schrijven.
 Soo kaan uw ordeneren* of ick senden [ordonneren]
 sal. Verder weet niet meer te
 schrijven, als nog mals dankbaar
 voor het leckeren apelekraut.
 Waar mede blijven na herttelicke* [versta: hartelijke groeten]
 van mijn vrautijen als ook van Brus [?]
 en van alle de kinder, UW Dinaar
 en neff M. Hoogeweg.

Clev, d[en] 4 Nove[mbe]r
 1791.

P.S. Benn alle dage weer een zoon
 of dogter te verwagten.
 Daat is daan het 5 al; het half
 dosijn sal daar gauwe vol sijn.
 Adeu. Lef wel. In hast*.
 [versta: deze brief is inderhaast
 geschreven]
 [chocolade gedronken]

Van de week hebbe wij gesoklat*.

Brief van Tude, pastoor
 van Thionville, aan
 Mme. de St. Gemures te
 Doesburg waarin hij het
 verblijf in zijn
 ballingsoord bij Münster
 beschrijft. Poste restante
 en niet afgehaald.

Oorlog

Oorlog en alle ellende van dien hebben in het laatste decennium van de achttiende eeuw op het leven van velen hun stempel gedrukt, zeker in de Oostenrijkse Nederlanden en in de enclaves van de Republiek aldaar: Maastricht, Stevensweert en Venlo.

[Inv. nr. 45-313c]

Vanaf april 1792 werden deze Oostenrijkse Nederlanden door het Franse revolutionaire leger onder Dumouriez veroverd, op 1 februari 1793 had Frankrijk de oorlog verklaard aan de 'Koning van Engeland' en aan de 'Stadhouder van Holland' en niet lang daarna vond de eerste aanval van de Fransen op het grondgebied van de Republiek plaats, resulterend in de verovering van het fort St. Michiel bij Venlo. Op 3 maart opende de Pruisische bezetting van Venlo het vuur op dat fort en alle gebouwen daarin werden in puin geschoten. "Daarentegen werd de stad geteisterd door het vuur van het fort; verscheidene gebouwen geraakten in brand; de gierbrug benevens zeven op de rivier liggende schepen werden door het vuur uit St. Michiel vernield. In den nacht van 5 op 6 Maart verlieten de Franschen het fort".¹⁰ In de daarop volgende maanden drongen de coalitielegers (Engeland, Oostenrijk en de Republiek) de Franse legermacht voorlopig weer terug achter haar eigen grenzen. De inwoners van Venlo hadden dus heel wat te verduren gekregen, maar soms kon iemand ongelooflijk geluk hebben gehad, zoals blijkt uit de brief van vrouw Van Gog aan haar ouders in Lochem.

*Aan Tuenes Winkel en verders aan
Antoni Wenkes tot Lochem.
sieto**

[spoed]

Venloo, den 5 April 1793

*Veelgeagte lieve ouders, u aangename
men* brief van den 2 maart is ons
met liefden en gesonthyt ter hant
gekomen en u gesonthyt verstaen**

[lees: aangename]

[versta: en wij hebben daaruit
begrepen dat u gezond bent]

*dat ons lief en aangenaam was.
Was het anders, sou het ons leet syn.
Maar liefve ouders, den 3 maart
sal my nooyt vergeten van het
jaar 93, doe* op Vendeloo gebom
baardeert is. Daar kwam een bom
van de Fransen, net dat ik my der
uyt kwam*, en van de wint vanden
bom viel ik ik ter aarden neer. Viel*
met my kint op den arm, maar God
heef myn met my kint namelyk* ge
spaat want dat huijs daar
[2] de bom op viel, slog* van boven tot
beneden in, en nog meer van een ander
huijs, sodat gij wel kunt denken*

[toen]

[juist toen ik naar buiten kwam]
[Ik viel]

[bepaaldelijk]

[lees: sloeg]

- dat my leven ook kort was*. Liefve ouders, het heeft in Venloo slegt uijt gesien want daar syn veel huysen disteruweert*, maar tog niet veel doden van ons volk: maar agt in gehiel. Liefve ouders, weest soo goet en sturt mijn doopsiel* over want ander kan ik niet trouwen. Moeder, de spraak* heeft in Arm* gegaan dat Toon de Veer doot was, maar dat is niet waar, maar hij is op kommando soo dat wy nu niet samen kun schryven*.* [versta: ook aan een zijden draadje gehangen had]
- [3] Moeder, wees soo goed: als gij schryft, laat my eens weten hoe het met my broer is die onder pleton* Borg is. Hier mede breek ik af met de pen maar niet met myn liefdragent hart. Duijsent maal genagt aan ons liefve ouders en aan ons broers en susters en aan alen vrinden en bekenden. Ik blyf u getrou dogter en soon* tot in der doot. Magiel en vrou Van Gog. Moeder, ik heb nog geen verdriet in soldatenleven. Moeder, my soon is ook nog fris en gesont en hy groeyt schoon.* [gedestruueerd]
- [doopceel]
- [het gerucht; Arnhem?]
- [namelijk om portokosten uit te sparen]
- [peleton]
- [versta: schoonzoon]

[Inv. nr. 45-83]

Onder Pichegru drongen de Fransen opnieuw de Oostenrijkse Nederlanden binnen. De coalitielegers leden enkele nederlagen en werden op 27 juni 1794 bij Fleurus verpletterend verslagen. De Oostenrijkers moesten zich vervolgens gestaag terugtrekken naar het noordoosten, uiteindelijk tot achter de Rijn. Nu, de boerenbevolking bij Maastricht kreeg weer eens te merken wat deze oorlog betekende voor huis en haard, voor oogst en vee. Boer Mertens had – zoals vaker in tijden van nood gedaan werd – zijn beesten in veiligheid gebracht in de grotten van de St. Pietersberg, maar de oogstgewassen gingen grotendeels verloren. Bovendien was waarschijnlijk ook hij, samen met 700 andere boeren, geprest om mee te helpen bij de versteviging van de westelijke verdedigingswerken van de stad¹¹. Nu de oogst vernield was, werd alles schreeuwend duur en het volk verzuchtte dan ook: 'Oorlog genoeg!'

- Desen af te geven aan Joannis Mertens,
Corperal onder het reggement van
den heer generael maior Baron J.J.C.
van der dwuyn* van onder de Company
van den Heer Ritmeester Serhart [?]
van de caverij ruijters van het hofquatier
van prins freederijk
tot dosbouij** [Van der Duyn]
[Doesburg]
- [1] *Agt seer beminde soon, desen sal dine* op
uedele brief de wij ontfangen hebben op den
30 Julij* daer uijt gesien dat gij nogt gesont
sijt, daer wij blije voor sijn want wij sijn wat
verlegen geweest om dat wij geen antwoord en
kregen. Wij hadde drij of vier geschreven na u
toe en wij hebbe maar 2 gekregen. Wij weijde*
na den wagmeester te schrijven of hij van
u niet gehort haad en ik hebt aen verschijde
ruijters Van Tuij]* gevragt na het reggement
van u, maer niemant wies van u te spreke.** [versta: deze brief is een ant-
woord]
[lees: juni]
[wilden]
- Agt bemende soon, wat tijt is het tegenwoordig!* [Het regiment cavalerie Van
Tuyll van Serooskerken/
[In 1794 lag het regiment Van
der Duyn lag niet meer
in Doesburg, maar in
Zaltbommel¹².]
- Gij hebt ons eens geschreven dat men noit geen
orlogt gesien hebt, maer men sugt tigen
wordig: 'orlogt genogt!' Het lieger staet vor
Maestrig van den ceijser*; van aen Laenake
tot aen Kader bosloeter eene tienten*. Daer
blijf geen gron blat in het velt. De
aertappels werde voor de voet wegt* en claver,
haever en wecken en al wat naem heeft*.* [Frans II van Oostenrijk; van
Lanaken tot aan Cadier
wordt de stad omsloten door
één onafgebroken rij tenten.]
[De aardappels worden ver-
trapt]
[wikke en alle andere gewas-
sen.]
- [2] *Aeg bemende soon, wat sijn de vructen
duur: de terf* cost het vaet 4 gulde 15 stuij*,
het caren 4 guldin, de haever 2 gude 10 stu.
Men weet niet of men huijs of iets sal
houde. Wij sij al met ons biesten in den
berch*. De groten hermey* staet vas van
den ceijser aen Viесе* en de Vransen aen* [tarwe; stuivers]
[St. Pietersberg; armée]
[Visé]

Tongeren. Maer alle dagen scheten tegen
 een*. Agt, men weet niet of wij malkander
 meer sien. Als den alderhogten Godt zijn
 hant niet over ons niet uijt steekt,
 daen moeten wij loepen gaen, waent
 dat is neet* tegen meer te staen. [schieten op elkaar]
 Soo weents* ik ons en ud.* geluck en seegen [niet]
 en een salig eeijsdig*. Dat is het gene dat [wens; uedele]
 wij malkanderen geven konde* om dat [edict, beschikking Gods]
 wij soo weijt van malkaderen sijn. [zouden kunnen]
 Goede nag, bemedede broer*. [lees: beminde soon]
 N. Mertens, den 1 Julij 1794
 Schryf togt nog eens als u blef.
 Het scheijde doet leijde van malkade.
 Met gesontheit mage bij kome*. [versta: Gij moge deze brief in
 gezondheid krijgen.]

Brief van de graaf De
 Tudert te Zutphen aan
 de gravin De
 Beaucorps te
 Doesburg met het
 verzoek als
 intermediaire op te
 treden bij een zending
 naar Londen. Poste
 restante en niet
 afgehaald.

The image shows a handwritten letter on aged paper. At the top, there is a large, ornate signature, likely 'De Tudert'. Below the signature, the text is written in a cursive hand. It reads: 'Madame la Comtesse de Beaucorps', 'poste restante', and 'à Doesbourg'. At the bottom right, there is a date '1794'.

Fransse inval

Ook de Republiek zou weldra de Fransse inval beleven, want Pichegru zette zijn opmars naar het noorden voort. En toch, ondanks de als lafhartig beschouwde houding van de Engelse en Oostenrijkse troepen en ondanks de val van het fort Crevecoeur bij Den Bosch konden en wilden sommigen aanvankelijk nog enig vertrouwen koesteren dat het voor de Republiek mogelijk was een tamelijk eervol resultaat uit de strijd te slepen. Een zekere J.F. bericht op 13 oktober 1794 immers aan majoor Chellia, kwartiermeester-generaal te Doesburg:

"(...) Bergen op Zoom houdt op eigen kracht stand; Breda is in staat zich lang genoeg te verdedigen om de koningsmoordenaars van het idee af te brengen die stad te gaan belegeren.(...) 's-Hertogenbosch kan men in de maand oktober absoluut niet aanvallen, ondanks de laffe overgave van Crevecoeur. Alleen over Grave maak ik me soms ongerust, maar zou Pichegru er goed aan doen het beleg rond die vesting te slaan zonder eerst de hertog van York tot achter de Waal te hebben teruggeslagen? En zelfs als hij dat beleg van plan is, dan zou hij eerst Nijmegen moeten innemen, de Waal en tenslotte de Rijn moeten oversteken alvorens te kunnen binnendringen in de provincie Utrecht die, naar mijn overtuiging, buiten aanvalsbereik is, als men tenminste op de Grebbelinie kan en wil standhouden." ¹³

Maar J.F. was te optimistisch geweest. Het noorderleger viel niet te stuiten en Pichegru kon het al snel over de grote rivieren leiden, die in de strenge winter van 1794 – 1795 dichtgevroren waren. En zo was bijvoorbeeld de vesting Doesburg op 5 januari 1795 gevallen, haalde Utrecht op 16 januari de Fransen binnen en was enkele dagen later, de 20^e van diezelfde maand, de stad Rotterdam in andere handen overgegaan. De rest van het grondgebied der Republiek werd in de daaropvolgende weken Bataafs, zulks tot grote tevredenheid der bevolking, zoals de hieronderstaande brieven duidelijk te verstaan geven. Vanaf 25 februari 1795 vonden er geen gevechten meer plaats. De periode van de 'Bataafse vrijheid' was aangebroken.¹⁴

[Inv. nr. 45-84a/b]

Zoals enerzijds blijkt uit de onderstaande brief van barones Van Weltzien aan haar man, hebben de Engelse troepen ('*Wat gruwelijk volk!*') zich in die maanden zeer ernstig misdragen, iets waarvoor men blijkbaar al eerder bevreesd was geweest, want in een brief uit Utrecht van november 1794 heeft de schrijfster duidelijk genoemd: "(...) *wy zyn hier bang voor de Engelse, want sy maake het niet te best op de dorpen hier ontrent*" [Inv. nr. 45-356]. Anderzijds, zo valt te lezen, heersten binnen Utrecht, dat patriotse bolwerk, grote sympathie voor de Fransen en grote instemming met hun komst.¹⁵

*Hoog Wel Geboren en Gestrenge Heer
Myn Heer de Baron Van Weltzien
Capitiijn in het Regiment van den Lt Generaal Bedaulx
in guarnizoen te Doesburg
16 January 1795*

[1] *Utrecht, 16 Januarij 1795
Ik schrijf dese, lieve Hansje, om Uw nog eenige tijding
van ons te geeven in de hoop dat hij Uw nog wel mag
geworden. Zoo deese over Zutfent gaan kan, is het goet
want over Arnhem is het reeds seedert daagen gestremt.*

Onse stad is door onse troepes gisteren verlaaten.

Onse regering is reeds bij de Fransschen geweest om arrangementen te maaken, en men is over het geheel seer content over de behandeling van onse regering. Wijnig menschen zijn weg, seer wijnig.

Ik denk dat wij morgen de Franschen binnen onse muuren hebben sullen. Er is veel vreugt en veel beweging in de stad en veele zijn reeds versiert met de Fransche cocardes. Van avond om vijf uur hadden de juffrouwen Martini nog geen van allen gegeten, zoo druk hadden zij het met cocardes te verkoopen, en zoo in alle winkels.

Ik ben van avond nog bij mijne ouders geweest; zij laaten Uw en broer veel complimenten maaken.*

[groeten]

Mama was wel en nog al bedaart, papa is siek van een swaare verkoudheit. De dames Schul [2] maaken Uw ook veel complimenten.

De Engelschen, die door weg kanden aftogt zijn, blijven*

[lees: die daar weg konden en in aftocht]

met hun gruwelen voort varen. Seyst, sijt men, is uytgeplundert, Odijk, en nog meer andere dorpen. Deesen*

[Zeist]

nagt hebben zij Sternberg ook uytgeplundert. Wat gruwelijk volk! Aan de Vaart en te Jufsaas is alles weg gevlugt. Aan de Vaart zijn de patriotten aan het plunderen geweest, sijt men. Men hoort niets als naarheit. De Engelschen hebben van Doris twee paarden en een wagen meede genomen, en daar is zijn knegt bij. Doris en Coba zijn desperaat, dat kan Uw wel denken.*

[Sterrenburg/
Sterkenburg: voormalig bolwerk te Utrecht]

Ik had wel gewenscht Uw nog eens op kalfs vlees te tracteren, lieve Hansje, maar dat is nu ommogelijk. Wij hadden gehoopt gisteren een brief van Uw te sullen sien, maar mogelijk is die brief ook opgehouden.

Op Vroonestijn is nog alles wel, lieve Hansje.*

[voormalige buitenplaats ten W. van Utrecht]

en er is wijnig goet meer: wat stoelen en tafels en dat is al; langsamerhand is dat al hier gekomen. Nu adieu, lieve Hansje. Dit is de laaste brief tot Godt ons weer beeter tijden geeft. Hij bewaar Uw en broer voor alle onhijlen en geef* ons de vreugt van ons haast weer tijding [3] van malkander te kunnen geeven. Veelmaals omhels ik Uw. Mijn waarde suster en broer, onse ouders seggen Uw bijde ook alles goeds*

[beware]

[geve]

en wenschen Uw Godes seegen. De boojen [dienstboden]
groeten Uw. Dit huijs maakt Uw veel
complimenten zoo als* ook broer, en [evenals]
nogmaals, lieve Hansje, seg ik Uw vaarwel
tot op gelukkiger tijden. Wie weet of
Uw ook niet haast van Doesburg afmoet.
De Mekkelenburgers blijven hier tot op
het moment dat de Fransschen hier in
koomen, om de order wat in de stad te
houden. Ik hoop dat je uijt dit gekrabbel
sult kennen koomen; het is in grooten haast.
Altoos blijf ik in voor- en teegenspoet
Uw liefhebbende Mie.*

[Inv. nr. 45-250]

Ook Anna Maria Buermans, geen Hoog Welgeboren barones maar een eenvoudige, patriotse schippersvrouw, laat duidelijke taal horen als zij spreekt over de ervaringen van de bevolking met de Engelsen: "(...) *de En[g]else, dat is vee*". Uit haar brief kunnen we ook opmaken dat de Rotterdammers, net als de Utrechtenaren, de Fransen met gejuich hebben binnengehaald en dat meteen al een begin is gemaakt met de herinrichting van het schippersgilde, hetgeen – zoals zij duidelijk schrijft – zal uitmonden in een totaal verbod op alle gilden. In 1798 zijn ze inderdaad bij de wet verboden.

*Deesen aan Pieter Buermans
knegt by schipper Willem Boers
leggende tot Doesburg*

*[1] Waarde Broer,
Ik heb UE mesieve van den 7 february wel ontfang[e]
en UE gezondheid daar uyt verstaan, het welk myn
lief is geweest om van UE te hoore. Wat myn en myn
kindere aan gaat, ik ben door Goe* goedheid fris en [lees: Gods]
gesond. En UE meld alsdat UE den 5 deser Frans
zyt geworde. Wy zyn den 20 Jannuwary Frans
geworde met groote vreude, en gaat tot nog toe
nog al schappelijk. Ik heb myn huys ook al
vol gehad*, en tot nog toe niet kweid. Daar zyn [versta: vol met sol-
daten]
der nog weinig geriemoreerd*, maar het schippers [lees: geremoveert:
afgezet]
gilde is heelemaal geriemoreerd. Dirk Bruyyem
had een schop gekreegen* en Jan de Sitter is hoofman. [is afgedankt]*

En Kees van Son en de jonge Piet Dolk en Joost van Peld: onsense gilde kregt* en soo sal het mit alde gilden

[versta: ons ganse gilde wordt afgedankt]

gaan. Het verandert daagelijks, maar niet na veel luij haar sin. En de Franse die zijn hier nog al stil, als sy vegte nog al is onder mal kander*. Daar isser en sondag nog een doot

[hoewel ze nogal eens onder elkaar vechten]

gestooke.

[2] Nu wens ik dat Got sal geeve dat het gauw oope water mag zyn en dat wij malkandere in gesondheid sullen sien. Ik heb God gedankt voor doouwweer*. Ik heb een winter gehad dien ik lank sal heuge. Ik heb ook teyding* van huys geha[d] met Kouwenberg; die is van de week hier gekoome. En tuys is alles nog gezond. Daar weetese van de Fransen ook te spreeke maar is nog heilig, buijten de Enelse*: dat is vee. Maar nu isser

[dooiweer]
[tijing]

geen een Fransman op de Swaaluij* of Oosterhoud of daar omstreeks*, en hier komd alledag volk in en uijt. Hier zyn eenig de immigrante op

[afgezien van de Engelsen]
[in Zwaluwe]
[daaromtrent]
[Hier zijn enkel de emigranten gearresteerd;
die zullen dan ook geëxecuteerd worden.]

gebrogd; die sullen ook kop afgaan*. Ik heb al

drie weeke onder water geseeten; dat houd mit geen twee duysend emmers op die wy al geschept hebbe, en nog geen ontlasting. In dat bedroefde water gat daar lei ik arremoe en de kindere ook.

Lieve broer, weest tog soo goet en schreyft myn tog eens of UE hier na toekomd. Verders weet ik niet te schreyve als de groetenis van UE schipper, zyn vrouw en kinder[e] aan UE schipper en UE. En zyn* ook

[versta: wij zijn]

[3] verlangende na UE alle. en de groetenis van myn suster aan UE en aan Teis. Verders weet ik niet te schreyve als een hertelyke groetenis van ons alle aan UE en aan Teis.

Verbleyve met alle agting UE s[suster]

Anna Mariija Christijaanse,
weeduwe van Adrujanis Buermans.

Rotterdam, 27 february 1795.

Een curiosum

De Fransen zijn dus op deze 27e februari 1795, één dag nadat de vijandelijkheden gestaakt zijn, overal heer en meester, en meestal worden ze ook als bevrijders beschouwd. Zo niet iedereen dan toch menigeen is in feeststemming en zéér velen hebben zich – zie de voorlaatste brief - met cocardes getooid en staan als het ware klaar om rond de vrijheidsboom te gaan dansen. En deze gedachte brengt mij tot de presentatie van een klein, maar merkwaardig document in de Doesburgse brievencollectie.

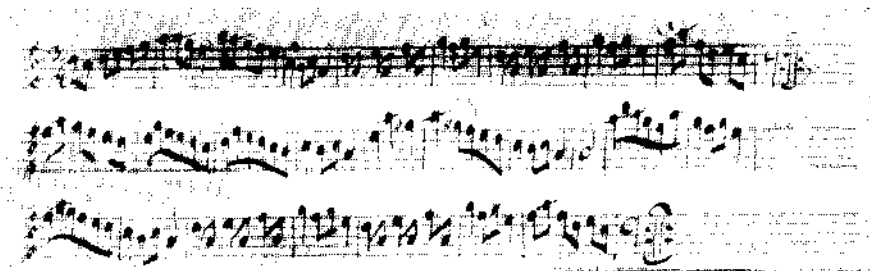
Zoals in het begin van dit artikel is vermeld, bevat deze verzameling ook een groot aantal Franse brieven: de meeste van emigranten (vooral uit 1794), voorts een tiental van Franse soldaten (vooral uit 1795) en tenslotte enkele die geschreven zijn door die Nederlanders, die het om enigerlei reden nuttig of noodzakelijk achtten zich aan te passen aan de nieuwe tijd. Tot deze laatste categorie behoort bijvoorbeeld de brief, geschreven door een Amsterdams meisje aan haar geliefde, een Franse militair, in een overigens wel zéér eigenaardige spelling van het Frans.¹⁶ [Inv. nr. 45-365]. Verder is er die van een paardenhandelaar uit Mierlo die een fraaie ruïne wil doorverkopen aan een Franse officier. [Inv. nr. 45-349c]. En al deze brieven vertellen hun eigen verhaal, soms ontroerend, maar vaak niet méér biedend dan wat men kan verwachten.

[Inv. nr. 45-143 b]

Er is in deze categorie echter ook een brief, die m.i. een meer dan gewone aandacht verdient. Ze is geschreven (in rammelend school-Frans) door een zekere Antoine Muller uit Groot-Ammers bij Schoonhoven en gericht aan zijn plaatsgenoot "*citoyen Dailla, deffenseur de la patrie au premier Bataillon de la 17^{ieme} demij brigade, la garnison à Doesburg sur l'IJssel*". [Inv. nr. 45-143]. Het grootste deel van deze vrij korte brief is niet erg belangrijk, maar van één zinnetje mag dat niet gezegd worden: '*Citoyen, je vous envoie le menuet que vous l'avez desirez*'.

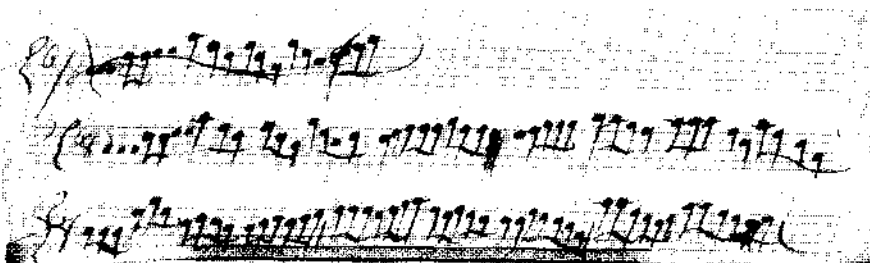
In de – reeds vroeger geopende - brief was geen noot te bekennen, maar elders in de collectie bleek een los strookje muziekpapier van ongeveer 20 bij 7 cm te zitten dat, naar het formaat en naar de vouwen te oordelen, door Antoine Muller in juist déze brief naar Dailla was gezonden en waarop inderdaad erg keurig een klein menuet was genoteerd. Het is overigens een naar mijn smaak niet erg indrukwekkende melodie en niets meer dan één van de vele honderden zeventiende- en achttiende-eeuwse menuetten en menuetjes, die misschien wel bij uitstek de dansmuziek van het *ancien régime* vormden.¹⁷ Anders gezegd: iets uit de oude (speel)doos. Men oordele zelf:

Maar in contrast hiermee: op de achterkant van dat strookje staat – nogal slordig, alsof inderhaast gedaan - een melodie genoteerd die veel interessanter is. Bij nadere bestudering immers blijkt ze niets anders te zijn dan die van de *Marseillaise*, minus de laatste vijf maten ervan ('*marchons, marchons, qu'un sang impur abreuve nos sillons*'). Gelet op de datering van brief waarin het muziekstrookje gezeten

had (26 april 1795) is het voor Nederland benoorden de grote rivieren een van de oudste, mogelijk de alleroudste muzieknotatie van wat toen het officiële marslied was en later het Franse volkslied zou worden.¹⁸

Er is echter met deze notering wat vreemds aan de hand. De melodie is niet neergeschreven in 2/4 of in 4/4 maat, hetgeen voor een marslied toch het meest gebruikelijk is¹⁹, nee, nadat ook hijzelf een eerste poging in 6/8 maat als mislukt had beschouwd (zie de doorgehaalde bovenste notenrij) is de muzikale francofiel of francofiële muzikant dapper herbegonnen en heeft hij het lied opnieuw gnoteerd, nu bijna compleet - maar zéér inconsequent, zéér onvolkomen en helaas wederom in 6/8 maat waardoor de notering erg onoverzichtelijk is geworden.

Nu, de aldus gerangschikte tonen in deze 6/8 maat leveren voor wie zich daarop wil voortbewegen een uiterst merkwaardig 'springerig' effect op. Weliswaar kent men ook in 6/8 maat de *pas redoublé*²⁰, geschikt voor een geforceerd marstempo (in looppas), maar dan mogen allicht de melodische accentuering en het accent bij elk maatbegin (waarvan de markering trouwens soms ontbreekt) niet te zeer uiteenlopen, hetgeen bij de Marseillaise in 6/8 maat bijna voortdurend het geval is. Een melodie laat zich immers niet in een willekeurige maat noteren. Een looppas op déze Marseillaise in 6/8 maat zou alras ontaarden in een springerige chaos, een soort huppelpas, volstrekt onmogelijk voor een optrekkende legermacht.

Maar misschien is deze muzieknotering wél geschikt voor een andere gebruiker, een trompettist bijvoorbeeld die een niet-alledaagse reveille wil blazen, of óók - de gedachtesprong is nu gemaakt - voor reidansende en feestvierende Bataven die zich vol goede wil, blijmoedig en broederlijk rond de vrijheidsboom gaan scharen en huppelend en stamelend (want ook dat is een effect van althans deze note-

ring in 6/8 maat) mooie frasen willen zingen van vaderlandsliefde en vrijheid, van overwinning en roem, zoals het laatste couplet van de Marseillaise die biedt.

Amour sacré de la Patrie
Conduis, soutiens nos bras vengeurs !
Liberté, liberté chérie,
Combats avec tes défenseurs !
Combats avec tes défenseurs !
Sous nos drapeaux que la victoire
Accorde à tes mâles accents !
Que tes ennemis expirants
Voient ton triomphe et notre gloire !
Aux armes, citoyens !
Formez des bataillons !

Een absurde en onbewezen voorstelling van zaken natuurlijk, een spel der gedachten waarvan men het resultaat terzijde moet schuiven, glimlachend of geërgerd!

Maar wat hiervan zij, de bovenstaande selectie van brieven moge duidelijk hebben gemaakt dat de Doesburgse verzameling af en toe verrassende doorkijkjes biedt op de Nederlandse Republiek en haar grensgebieden in de laatste decennia van de achttiende eeuw. Zeker is dat het geval waar zij het licht werpt niet zo zeer op fraai uitgedoste, bepruikte en bepoederde dames en heren bij wie de gevoelens onder een laag blanketsel onzichtbaar zijn gemaakt, als wel op ons vertrouwder typen: op mensen die, na ruim tweehonderd jaar, met al hun emoties soms verrassend herkenbaar blijken te zijn.

NOTEN

1. Die zes brieven zijn geschreven in 1704, 1737, 1812, 1811, 1817 en 1821. Het is erg waarschijnlijk dat de drie eerstgenoemde pas veel later, in Den Haag, per ongeluk zijn toegevoegd aan de Doesburgse verzameling. Waren de drie laatstvermelde brieven immers bestemd voor Doesburg dan wel in die plaats geschreven, de missives uit 1704, 1737 en 1811 waren geschreven in respectievelijk Utrecht, Deventer en Stettin en bestemd voor onderscheidenlijk Vianen, Zutphen en Voorburg. Zie ook noot 4 bij dit artikel.
2. Het zou te ver buiten het kader van dit artikel vallen, moest ik hier de werking van het toenmalige postverkeer van en naar Doesburg willen uiteenzetten. Uitvoerig is deze stof behandeld in: J.W. van Petersen, *Reizen is tol betalen* (Aalten 2002), 343-364. Aan de hand van de aldaar (362) opgegeven getallen is te berekenen dat de hier besproken 600 rebuten slechts ongeveer 0,10 à 0,15 % vormen van alle poststukken die in de periode 1776 – 1810 in Doesburg verzonden of ontvangen zijn. De piek ligt tussen september 1794 en mei 1795 met ± 70 exemplaren, waarvan ongeveer de helft wordt gevormd door brieven van Franse emigranten.
Meer bijzonderheden over de portokosten alsook over oude poststempels in: M. Kleijnen, 'De brievencollecties in het Museum voor communicatie', *Filatelie* 78 (2000) 354-355. Zie voorts: M. Kleijnen, 'De veldpost in de Bataafs-Franse tijd', *Filatelie* 78 (2000) 828-829. Beide artikelen verwijzen uitgebreid naar de Doesburgse collectie. In het voorbijgaan merk ik hier op dat de constatering van Kleijnen (355) dat de oudste nog bestaande stempelafdruk van 26 december 1780 dateert, herziening behoeft. In de Doesburgse collectie zit immers een brief van 16 maart 1777 met het stempel DELFT [Inv.nr 45-527].
3. Zo schrijft een zekere J. aan zijn vriend De Foubresseing op 29 oktober 1792: "(...) jay cherché en vain a decouvrir quel lieu de la terre tu abitte. Je tay écrit a Venloo, a Harnem, Amsterdam, Rotterdam et Duseldorf, ne recevant point de reponce. Jessaye encorre dans dautres endroits. " [Inv.nr. 45-343].
4. Wellicht had al veel eerder iemand erin gerommeld: er zitten in de verzameling enkele brieven zonder envelop en daarentegen ook een tweetal enveloppen zonder de bijbehorende brief. Bovendien blijken soms gedeelten van brieven bij andere te zijn gestoken.
5. Het is de bedoeling dat te zijner tijd de namen van de brieveschrijvers en die van de geadresseerden via het internet opgezocht kunnen worden; vooral geïnteresseerden in genealogie zullen er wellicht iets van hun gading in kunnen aantreffen.
6. Bijvoorbeeld inv. nr. 45-320: "*Gott zum gruß, Jesum zum trost. Hertzvielgeliebte sohn, deine schreiben habe ich wieder richtig bekommen und habe darauß ersehen daß du noch frisch und gesundt bist. Daß thut uns freuen von hertzen. Waß uns belangt: gott seij danck auch noch all frisch und gesund.* Of ook inv. nr. 45-336a: *Gott zum gruß und Jesus zum trost. Mein allerherzvielgeliebster kind, ich ken nicht unterlasen an dich zu schreiben. Ich hoffe daß doch mein wenig schreiben dich beij gutter gesundheit wird antreffen. Waß mich anbelanget bin ich gott seij dank noch frisch und gesund so lange es der liebe gott haben wil".* Dergelijke Duitstalige brieven volgens dit schema laten de mogelijkheid open dat het voorbeeldenboek oorspronkelijk in een der Duitse gebieden is samengesteld.
7. Voor dit vrij late Nederlandstalige voorbeeld zie: J. J. Cremer, *Een dag in de residentie*. (Leiden z.j.) hfdst. V.
Met mijn constatering spoort zeer wel de mededeling van A. Beets in het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* VI, kol. 23, s.v. HART, dat de frase *Ik eindig met de pen, maar niet met het hart* als slotformule van een brief 'thans nog slechts bij de lagere burgerklasse gebruikelijk' is. Deze aflevering van het *WNT* verscheen weliswaar pas in 1901, dus veel later dan Cremers novelle, maar vreemd genoeg haalt Beets t.a.p. een voorbeeld uit de correspondentie van Bilderdijk aan. Andere bewijspplaatsen, die zijn 'thans' hadden mogen adstrueren, kon of wilde hij wellicht niet aanvoeren.
8. Trouwens óók bijvoorbeeld de groothandelsprijzen van verschillende soorten thee en koffie, van suiker, verf en olie, van specerijen en van diverse andere (kruideniers)waren [inv. nr. 45-491]. Inv. nr. 45-391c bevat zelfs een complete prijslijst van een groothandel in fijne stoffen en passamenten.
9. Vriendelijke mededeling van de heer J.W. van Petersen, archivaris te Doesburg, die tevens elders in dit artikel enkele noodzakelijke correcties heeft aangebracht.

10. Deze bijzonderheden heb ik kunnen terugvinden in: F.H.A. Sabron, *De oorlog van 1794-1795 op het grondgebied van de Republiek der Vereenigde Nederlanden* (2 dln; Breda 1892-1893) I, 312.
11. Sabron, *De oorlog van 1794-1795* I, 280.
12. Zie: H. Ringoir, *Vredesgarnizoenen van 1715 tot 1795 en 1815 tot 1940* (Den Haag 1980) 78. Ook het *Oud-archief Doesburg I*, waarin van dag tot dag de troepenbewegingen in en rond de stad staan genoteerd, maakt in 1794 geen melding van dit regiment.
13. "(...) *Bergen-op-Zoom se soutient de soi même, Breda est en état de se défendre asses lontems pour faire perdre aux régicides l'idée d'en entreprendre le siège (...). Bois-le Duc, malgré la lâche reddition de Crevecoeur, ne s'attaque point au mois d'8bre. Grave seul m'inquiète par fois ; mais Pichegru agerait-il bien en former le siège sans avoir réconné le Duc de Jork derrière le Wahl ? Et supposant même cette plan soumise, il auroit encore à prendre Nimègue, à passer cette dernière rivière et finalement le Rhin, avant que de pouvoir pénétrer dans la Province d'Utrecht, qui, j'ose le soutenir, est hors d'insulte, pour peu qu'on sache et veuille soutenir la poste de Greppe.*" [Inv. nr. 45-92].
14. Dat we ook de ware vrijheid genoten, wordt wel betwijfeld: "Eindelijk waren we vrij, maar voortaan werd die vrijheid beschermd door 25.000 Franse bajonetten". (geciteerd uit: G. A. Geerts, *Samenwerking en Confrontatie. De Frans-Nederlandse militaire betrekkingen, voornamelijk in de Franse tijd* (Amsterdam 2002) 43.
15. De alom aanwezige afkeer van de Engelsen en de toenemende sympathie voor de Fransen wordt scherp geformuleerd in de volgende passage (in de oorspronkelijke spelling, maar met cursivering van mij) uit een brief [Inv.nr. 45-517] d.d. 14 november 1794 van G. Bazin, majoor in het Staatse leger, te Amsterdam: "Tout le monde parle paix et d'une manière si decisive, que cela feroit jusque y croire. On pretend même qu'une deputation de la Convention auroient autorisé le Prince de Hesse Cassel a son passage a Bois le Duc d'en faire les propositions aux Etats & au Prince. Le bon Dieu le veuille, et sur tout que nous nous trouvions par la delivré de nos alliés d'outre mer contre lesquels la haine augmente tous les jours par leur infame conduite par tout ou ils se trouvent. D'une autre coté la manière d'agir de nos ennemis vis a vis de nous n'est que fort honnête et on voit par leurs procedès qu'ils cherchent à se rapprocher de nous." ["Iedereen spreekt over vrede, en op zo'n besliste toon dat je er bijna in zou gaan geloven. Men beweert zelfs dat een afvaardiging van de Conventie aan de prins van Hessen-Kassel het mandaat zou hebben verleend om daarover bij zijn reis naar 's-Hertogenbosch voorstellen te doen aan de Staten en aan de Prins. Goede God, mocht het zo zijn, en vooral: mochten we ons daardoor bevrijd zien van onze overzeese bondgenoten tegen wie de haat elke dag toeneemt vanwege hun schandelijk gedrag, overal waar ze zijn. Anderzijds is de handelwijze van onze vijanden tegenover ons steeds onberispelijk en je ziet aan hun optreden dat ze toenadering zoeken tot ons."]
16. "(...) cants vous me lemtd com je lemtds vous vous mecrie bien tou guard [=car] vous me di tou jour jl a pas un ou ter [=autre] pour vous gue moj é moj di sa ou sie".
17. "Inderdaad werd het eerste menuet aan het Franse hof door Lodewijk XIV in 1653 gedanst, op muziek van J.B. Lully. (...) Als dans bleef het menuet ook na de opgang van de gavotte en wel tot aan de Franse revolutie van 1789 beschouwd als de 'Koningin van de Dans'." (P. Deses in: *Algemene muziekencyclopedie* (Antwerpen/Amsterdam 1960) s.v. *Menuet*).
18. In aansluiting hierop zij vermeld dat de Marseillaise toen reeds enige maanden hier gezongen werd. Zie: W.Th.M. Frijhoff, 'Metamorfozen van de Marseillaise' *Volkskundig Bulletin* 24 (1998) 142-143. Dit feit echter laat mijn voorzichtige veronderstelling omtrent de *notatie* onweersproken.
19. De Marseillaise is in 4/4 maat geschreven.
20. Zie: Sem Dresden, *Algemene muziekleer* (1^e druk; Groningen 1963) 267.